

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.2.19>

ПРОБЛЕМАТИКА РЕГАЛМЕНТАЦІЇ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТУ ПРОКУРОРУ

Говорун Євгенія Олексіївна,

доктор філософії,
начальник відділу міжнародно-правового співробітництва
Харківської обласної прокуратури

Стаття присвячена дослідженню строків досудового розслідування у кримінальному провадженні після повернення обвинувального акту прокурору. Проведення слідчих (розшукових) дії поза межами строків досудового розслідування тягне визнання таких доказів недопустимими. Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК України під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Неоднозначність регламентації та обчислення строків досудового розслідування після повернення обвинувального акту прокурору в умовах формування військового стану є, на сьогодні, найбільш актуальними для наукового дослідження. Проблематика регламентації строків досудового розслідування у кримінальному провадженні після повернення обвинувального акту прокурору, знаходиться у площині цілого ряду законодавчо невизначених питань, щодо яких також немає єдності думок серед науковців. Однозначно, обвинувальний акт, який підписується і затверджується прокурором, повинен відповідати вимогам ст. 291 КПК України, зокрема із повними даними щодо особи обвинуваченого. Тому, що відсутність в обвинувальному акті таких відомостей унеможливує якісно і в повній мірі здійснювати розгляд кримінального провадження судом та є підставою для повернення обвинувального акта. Та вже відомо, що проведення будь-яких процесуальних дій, крім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, не допускається. Крім того, на підставі аналізу судової практики, яка регулює порядок обчислення строків досудового розслідування констатовано, що вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство у розрізі теми дослідження потребує докорінної модернізації. Зокрема, запропоновано внести зміни до п. 3 ч. 3 ст. 314 та ст. 219 КПК України доповнивши законодавство конкретними строками для усунення недоліків, виявлених судами в обвинувальних актах та зрозумілим порядком обчислень строків досудового розслідування в цілому.

Ключові слова: строки, обчислення строків, досудове розслідування, підозрюваний, зупинення досудового розслідування, обвинувальний акт, учасники кримінального провадження.

Hovorun Yevgeniya. The problem of regulating the terms of pre-trial investigation in criminal proceedings after the return of the indictment to the prosecutor

The article is devoted to the study of the terms of the pre-trial investigation in criminal proceedings after the return of the indictment to the prosecutor. Conducting investigative (search) actions outside the limits of the pre-trial investigation leads to recognition of such

evidence as inadmissible. At the same time, in accordance with part 1 of Art. 28 of the Criminal Procedure Code of Ukraine during criminal proceedings, each procedural action or procedural decision must be performed or made within a reasonable time. Ambiguity of regulation and calculation of pre-trial investigation terms after the return of the indictment to the prosecutor in the conditions of the formation of martial law are, today, the most relevant for scientific research. The issue of regulating the terms of pre-trial investigation in criminal proceedings after the return of the indictment to the prosecutor is in the plane of a number of legally undefined issues, regarding which there is also no unity of opinion among scientists. Undoubtedly, the indictment, which is signed and approved by the prosecutor, must meet the requirements of Art. 291 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, in particular with full data on the identity of the accused. Because the absence of such information in the indictment makes it impossible to carry out a qualitative and complete review of the criminal proceedings by the court and is the basis for the return of the indictment. However, it is already known that any procedural actions other than those specified in the decision on the return of the indictment, the request for the application of coercive measures of a medical or educational nature, are not allowed. In addition, on the basis of the analysis of judicial practice, which regulates the procedure for calculating the terms of pre-trial investigation, it was established that domestic criminal procedural legislation in terms of the topic of the study needs radical modernization. In particular, it is proposed to make changes to Clause 3, Part 3 of Art. 314 and Art. 219 of the Criminal Procedure Code of Ukraine by supplementing the legislation with specific terms to eliminate the shortcomings identified by the courts in the indictments and a clear procedure for calculating the terms of the pre-trial investigation as a whole.

Key words: terms, calculation of terms, pre-trial investigation, suspect, suspension of pre-trial investigation, indictment, participants in criminal proceedings.

Протягом останніх років, з моменту набуття чинності КПК України, значною мірою змінився процес досудового розслідування та судового розгляду вчинених кримінальних правопорушень.

Кожне кримінальне провадження індивідуальне та неповторне, що потребує проведення різного кола слідчих (розшукових) дій та як наслідок затрат часу на їх проведення. Одне і те ж діяння визнане кримінальним правопорушенням, яке підпадає під одну і ту ж статтю Закону України про кримінальну відповідальність (далі, КК України), може розслідуватись впродовж різного періоду часу, залежно від показань свідків, позиції підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, тривалості проведення експертизи, тощо.

Радикальні та часті зміни, які вносилися до чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі, КПК України) торкнулися також строків досудового розслідування, що зумовило негайне пристосування до них правоохоронних органів та сторони захисту у кримінальному провадженні. Враховуючи, що строк досудового розслідування у кримінальному провадженні є «лакмусовим папірцем» для додержання конституційних прав осіб, а найбільше – для підозрюваного, обвинуваченого, виникає гостра

потреба у дослідженні строків досудового розслідування з метою досягнення завдань кримінального провадження. Чинним КПК України окреслено загальні строки досудового розслідування, визначено їх межі. Однак, у практичному сенсі виникає низка запитань щодо визначення строків досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні та зумовлює необхідність виявлення недоліків правового регулювання, а також надання пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Слід зазначити, що проведення слідчих (розшукових) дії поза межами строків досудового розслідування тягне визнання таких доказів недопустимими та, як наслідок, потенційна можливість винній особі уникнути кримінальної відповідальності та зведення всього розслідування нанівець.

Питаннями строків досудового розслідування досліджували: С. Є. Абламський, Ю. П. Аленін, О. М. Бандурка, В. Б. Басай, Г. І. Глобенко, І. В. Гловюк, С. О. Заїка, О. В. Капліна, Є. Г. Коваленко, О. П. Кучинська, А. М. Ларін, О. А. Лейба, Л. М. Лобойко, В. Т. Малярєнко, В. В. Назаров, І. Г. Оборотов, Д. О. Олейников, О. Ю. Татаров, В. М. Тертишник, С. Б. Фомін, Т. Г. Фоміна, О. О. Юхно, Ю. П. Янович, та ін.

В той же час, незважаючи на суттєві наукові доробки, здебільшого науковці звертались до загальних понять процесуальних строків у кримінальному провадженні. Але, наукових праць, пов'язаних саме із строками досудового розслідування після повернення обвинувального акту, дослідженням їх меж, достатньо мало, що зумовлює необхідність більш глибокого вивчення вказаного питання. Тому, станом на сьогодні, чимало проблем як теоретичного, так і суто прикладного характеру залишаються дискусійними або взагалі не вирішеними, про що, зокрема, свідчать результати проведеного дослідження судової практики.

Як наголошує суддя, секретар Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду Наталія Антонюк, що з величезної кількості питань, які стосуються строків досудового розслідування вже сформульовані правові позиції Касаційного кримінального суду. Вона доводить, що досудове розслідування, наслідком якого є звернення до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про застосування примусових заходів, має три ключові віхи: початок – визначається внесенням відомостей до ЄРДР; завершення – пов'язується з фактом відкриття матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи та іншим особам відповідно до положень ст. 290 КПК України; закінчення – фіксується направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Тобто кінцевим моментом строку досудового розслідування є його закінчення, як це передбачено у ст. 219 КПК України, та не має точок дотику із завершенням досудового розслідування. До цього слід додати, що законодавчі обмеження на проведення слідчих (розшукових) дій «прив'язані» саме до закінчення, а не до завершення досудового розслідування [1].

Дійсно, встановивши винну особу, повідомивши їй про підозру, одним із видів завершення досудового розслідування прокурором є направлення обвинувального акта до суду (ст. ст. 283, 290–291 КПК України). У положеннях п. 3 ч. 3 ст. 314

КПК України зазначено, що в підготовчому судовому засіданні суд може прийняти рішення про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам чинного кримінального процесуального законодавства України [2].

Так, Є. О. Мирошніченко визначає, що при поверненні матеріалів кримінального провадження прокурору суд постановляє відповідну ухвалу. Такою ухвалою суд зобов'язує прокурора усунути виявлені недоліки протягом визначеного ним розумного строку, який має бути достатнім для виправлення допущених недоліків, та така позиція є досить виправданою [3, с. 12].

Так, дослідженням, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень, ухвал судів, якими повернуто обвинувальні акти встановлено, що найбільш причинами повернення обвинувальних актів є: невідповідність обвинувального акта вимогам ч. 1 ст. 291 КПК; з невідповідність обвинувального акта вимогам ч. 2 ст. 291 КПК; невідповідність обвинувального акта вимогам ч. 3 ст. 291 КПК; недотриманням вимог ч. 4 ст. 291 КПК; недотриманням вимог ст. 293 КПК; іншими причинами.

До інших причин повернення обвинувальних актів прокурорам слугувало, як правило, порушення права на захист (обвинувальний акт не переведений на рідну мову обвинуваченого, неналежний переклад обвинувального акта та відсутність належним чином підтверджуючої кваліфікації перекладача, обвинувальний акт фактично не вручений обвинуваченому, не надано документів щодо підтвердження особи обвинуваченого).

Однозначно, обвинувальний акт, який підписується і затверджується прокурором, повинен відповідати вимогам ст. 291 КПК України, зокрема із повними даними щодо особи обвинуваченого. Тому, що відсутність в обвинувальному акті таких відомостей унеможлиблює якісно і в повній мірі здійснювати розгляд кримінального провадження судом та є підставою для повернення обвинувального акта.

Водночас, орієнтиром маємо брати нове узагальнення суду, яке стосується саме

строків після повернення обвинувального акту.

Так, постановою колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18.10.2022 по справі № 753/6486/21 зазначено, що повернення обвинувального акту не передбачає поновлення завершеного досудового розслідування. Діючий КПК чітко відмовився від інституту додаткового розслідування, який існував за КПК 1960 року. Відсутність можливості проведення додаткового розслідування після звернення до суду з обвинувальним актом очевидна з тексту Кодексу. Крім того, в Пояснювальній записці до проекту Кодексу зазначалося, що «одним з основних напрямів реформування ... стала ліквідація можливості відправлення справи на додаткове розслідування», «підвищенню гарантій прав підозрюваних та обвинувачених сприятиме також ... скасування інституту повернення справи на додаткове розслідування» [4].

Проте, виходячи із цієї постанови та розуміючи відсутність можливості проведення досудового розслідування після повернення обвинувального акту, необхідно все таки розібратися, що ж відбувається із строками досудового розслідування у такому випадку.

Варто вказати на те, що в період дії КПК України 1960 р. існував інститут додаткового розслідування, застосування якого піддавалось критиці як з боку теоретиків, так і з боку практичних працівників. На відміну від повернення обвинувального акту, інститут додаткового розслідування передбачав проведення додаткових слідчих дій для притягнення до кримінальної відповідальності інших осіб або для кваліфікації дій обвинуваченого за іншою статтею, а в окремих випадках як можливість уникнення винесення судом виправдувального вироку.

Натомість чинний КПК України обмежив суддів у прийнятті рішень відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України, лише якщо обвинувальний акт, клопотання не відповідають вимогам ст. 291 КПК України. Обвинувальний акт, який підписується і затверджується прокурором, повинен відповідати вимогам ст. 291 КПК України, зокрема з викладенням як об'єктивної,

так і суб'єктивної сторони вчиненого кримінального правопорушення, а також повними даними щодо особи обвинуваченого. Відсутність в обвинувальному акті таких відомостей унеможлиблює якісно і в повній мірі здійснювати розгляд кримінального провадження судом та є підставою для повернення обвинувального акту.

При цьому, з огляду на лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 03.10.2012 р. № 223-1430/0/4-12, прокурор позбавлений можливості проведення будь-яких слідчих або інших процесуальних дій, крім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акту [5]. Такої ж точки зору притримується і М. Г. Моторигіна, та визначає, що проведення будь-яких процесуальних дій, крім тих, що зазначені в ухвалі про повернення обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, не допускається [6, с. 185].

Схожу думку мають і В. В. Колодчин, А. Р. Туманянц, які вважають, якщо допустити, що повернення підсумкового документу прокурору із стадії підготовчого провадження надає можливість проводити слідчі (розшукові) дії, то це по суті означатиме відродження згаданого інституту додаткового розслідування [7, с. 96].

Але, разом з тим, наразі існує проблема повернення обвинувальних актів судами через призму ч. 2 ст. 291 КПК України у випадках, коли обвинувачений не з'являється у судові засідання, а суд мотивує рішення про повернення обвинувальних актів відсутністю в обвинувальному акті повних анкетних даних обвинувачених (фактичної адреси проживання), які в свою чергу не отримують повістки про виклик до суду.

Як відомо, при встановленні місця проживання підозрюваного прокурор чи слідчий спирається на ті дані, які встановлені під час досудового розслідування, а саме на дані реєстраційного штампа в паспорті такої особи або відомості з Єдиного державного демографічного реєстру, у разі відсутності паспорта, а також з показань

самого підозрюваного. Водночас слід зауважити, що наразі порядок отримання інших відомостей щодо місця проживання осіб чинним кримінальним процесуальним законодавством України не передбачено.

Слід зазначити, що таке лаконічне законодавче формулювання п. 2 ч. 2 ст. ст. 291 КПК України на практиці викликає низку проблем, пов'язаних із практичною реалізацією зазначеної норми, та досить часто призводить до необґрунтованого розширювального її тлумачення. Такі рішення судів є не досить обґрунтованими, проте закріпилися практикою суду апеляційної інстанції. Також негативною є тенденція у таких кримінальних провадженнях відмовляти прокурорам у оголошенні осіб у розшук.

У положеннях ст.ст. 219, 294–295-1 КПК України визначено строки досудового розслідування, порядок їх обчислення та продовження. Але на жаль, вказані статті чи будь-які інші норми КПК України не визначають, що відбувається із строками після того, як досудове розслідування завершено та у провадженні прийнято рішення про направлення обвинувального акту, клопотання до суду, проте з тих чи інших підстав воно повернуто прокурору. У зв'язку з цим, слід виходити із загальних положень КПК України, які регулюють досудове розслідування.

З прийняттям КПК України у 2012 р. у національне кримінальне процесуальне законодавство введено нове для нашої країни поняття «розумності строків». Відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК України під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Ключовим у вказаній нормі є посилення на неможливість перевищення закріплених строків. У чинному КПК України закріплено загальні строки досудового розслідування, у зв'язку з чим, керуючись положеннями ч. 1 ст. 28 КПК України,

навіть після повернення обвинувального акту прокурору строк досудового розслідування у такому провадженні не може перевищувати строки, закріплені ст. 219 КПК України. У протилежному випадку, може бути обмежено права та гарантії, передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством України, які регулюють статус обвинуваченого, що у свою чергу потягне за собою звернення такої особи до суду з позовом про визнання дій протизаконними та стягнення спричиненої шкоди.

Тому, слід зазначити, що строки необхідно розраховувати таким чином, щоб у сукупності строк досудового розслідування з моменту повідомлення особі про підозру до направлення до суду обвинувального акту та з часу фактичного отримання матеріалів кримінального провадження (повернутих судом) до моменту зупинення досудового розслідування або повторного направлення виправленого обвинувального акту до суду не перевищував двох місяців, відповідно до положень ст. 219 КПК України.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що після повернення обвинувального акту, клопотання прокурору строк досудового розслідування відновлюється та продовжує обчислюється з того моменту, коли такий обвинувальний акт був направлений до суду та підлягає неухильному дотриманню з боку учасників кримінального провадження. Водночас після такого повернення проведення слідчих чи процесуальних дій заборонено.

Але, відмітимо, що в положеннях п. 3 ч. 3 ст. 314 КПК України слід передбачити конкретні строки усунення прокурором виявлених судом недоліків. Тобто, суд вивчаючи обвинувальний акт із додатками вбачаючи порушення повертає його прокурору із вказівками, які саме недоліки необхідно виправити та у який конкретний строк.

Таким чином, пропонуємо у п. 3 ч. 3 ст. 314 «Підготовче судове засідання» КПК України внести відповідні зміни та викласти у наступній редакції: «3. У підготовчому судовому засіданні суд має право прийняти такі рішення: ... 3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного

або виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК встановивши строк для усунення таких недоліків».

Крім того, з урахуванням, що на теперішній час немає норми яка б регулювала порядок обчислення строку розслідування після повернення обвинувального акту, клопотання прокурору, вважаємо за необхідне також внести зміни до КПК України. Зокрема, пропонуємо доповнити ст. 219 «Строки досудового розсліду-

вання» КПК України частиною 8, у якій викласти порядок обчислення строків після повернення прокурору повернення обвинувального акту, клопотання для усунення недоліків у наступній редакції: «Строк, наданий судом прокурору, в порядку пункту 3 частини 3 статті 314 КПК, обчислюється з моменту надходження прокурору такого обвинувального акту, клопотання та включається до загального строку досудового розслідування, передбаченого ст. 219 КПК».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонюк Н. Строки досудового розслідування: актуальна судова практика ВС. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1377236/ (дата звернення: 24.04.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI // Законодавство України / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 05.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.04.2023).
3. Мирошниченко Є. О. Застосування нового процесуального кодексу України в суді. Тлумачення до тексту. Зразки процесуальних документів. 2-ге вид., допов. і перероб. Харків : Харків юридичний, 2013. 116 с.
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 753/6486/21 від 18.10.2022 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940481> (дата звернення: 24.04.2023).
5. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 03.10.2012 р. № 223-1430/0/4-12 // Законодавство України / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12> (дата звернення: 24.04.2023).
6. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків : Оберіг, 2018. 306 с.
7. Колодчин В.В., Туманянц А.Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків : ТОВ «Оберіг», 2016. 228 с.